

УДК 331.556(477)

Оцінка втрат ВВП України від трудової міграції населення

Богдан Ігорович Михайлишин,
аспірант

Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Анотація. Розглянуто стан трудової міграції населення України та її вплив на виробництво валового внутрішнього продукту, а також запропоновано методичний підхід до розрахунку втрат нереалізованого обсягу ВВП, понесених українською економікою через трудову еміграцію населення.

Ключові слова: трудова міграція, ВВП, розрахунок втрат, продуктивність праці, види економічної діяльності.

Актуальність дослідження. Трудова міграція населення України є масштабним явищем, яке щороку прогресує в бік збільшення і здійснює відчутний вплив на економіку країни. Це явище має і позитивні, і негативні аспекти. До позитивних можна віднести: зниження рівня безробіття, грошові перекази мігрантів, які можна порівняти з прямими іноземними інвестиціями в економіку України, підвищення кваліфікації трудових мігрантів, працевлаштування мігрантів із низьким рівнем освіти. До негативних відносять: «відплив мізків», погіршення демографічної ситуації, ріст інфляції в разі значних грошових трансфертів тощо. Щороку збільшується не тільки кількість трудових емігрантів, а й зростає частка в ній висококваліфікованих спеціалістів, що призводить до зниження виробничого потенціалу і погіршення якості кадрового забезпечення промисловості України, а також, як наслідок, втрати валового внутрішнього продукту (ВВП). Цю тенденцію аналітично підтвердили дослідники, які розрахували вплив зміни ВВП України (у фактичних цінах) на обсяги зовнішньої трудової еміграції та виявили тісний обернений кореляційний зв'язок цих показників [1, с. 175]. Саме тому явище трудової міграції населення, а особливо його вплив на виробництво країною ВВП, потребує глибокого аналізу і дослідження.

Дослідженням наслідків міграційних процесів на важливі соціально-економічні явища і процеси займалися Інститут регіональних досліджень НАН України та Інститут демографії і соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, а також вчені Е. Лібанова, О. Малиновська, У. Садова, Л. Семів, О. Позняк, І. Лапшина, Н. Тиндик, А. Гайдуцький, О. Леонченко, І. Прибиткова і багато інших.

Метою дослідження є визначення втрат можливого обсягу валового внутрішнього продукту, понесених українською економікою внаслідок трудової еміграції, та обґрунтування методичного підходу до розрахунку втрат ВВП України від трудової міграції населення. Розрахунок, який проведено за період 2010–2012 рр., складається з трьох етапів:

1-й етап: складання поквартальних таблиць даних щодо виробництва ВВП і продуктивності праці одного працівника за видами економічної діяльності;

2-й етап: розрахунок кількості осіб, що працювали або шукали роботу за кордоном у різних сферах економіки;

3-й етап: розрахунок втрат ВВП від трудової міграції населення за допомогою запропонованої формули.

Україна на міжнародному ринку праці виступає країною – донором робочої сили. У формування (підготовку) людського капіталу для забезпечення потреб національної економіки було інвестовано значний обсяг державних коштів. До цього обсягу включаються не тільки витрати на вищу освіту, а й витрати на дошкільну, загальноосвітню підготовку, а також на сімейне виховання. Отже, з державного бюджету щороку затрачуються кошти на освітню підготовку осіб, які регулярно поповнюють професійно-кваліфікаційний потенціал, що долучається до створення ВВП іншої країни.

У низці причин такої ситуації можна визначити недосконалість системи освіти, невідповідність структури підготовки фахівців потребам національного і регіональних ринків праці. Саме неможливість знайти роботу за фахом змушує молодих людей або працевлаштовуватись у сферах, де набуті ними знання не потрібні (до 40% фахівців із вищою освітою працюють не за спеціальністю, отриманою у ВНЗ), або виїжджати в інші регіони України чи за кордон (за оцінками економістів, щорічний відплив молодих спеціалістів за межі держави становить 10–12%), де більшість мігрантів виконують роботу, що не потребує високої кваліфікації [4].

Як видно з *рис. 1*, лівова частка трудових мігрантів була зайнята у сфері будівництва – 46%, досить велика частина мігрантів працевлаштувалась або шукала роботу у сфері домашнього догляду – 18%. У сферах сільського господарства і торгівлі було зайнято відповідно 11 і 9% опитаних трудових мігрантів. У сферах промисловості, транспорту, готельного та ресторанного бізнесу та інших працювали по 4% опитаних.

Тільки деякі мігранти за кордоном можуть знайти роботу, відповідну їхньому рівню кваліфікації; майже всі вони, незалежно від рівня освіти, працюють на низькокваліфікованих робочих місцях. Невідповідність освітньо-кваліфікаційного рівня мігрантів і роботи, яку вони виконують за кордоном, очевидна, якщо дані про сфери працевлаштування мігрантів за кордоном (див. *рис. 1*) зіставити з їхнім рівнем освіти (*рис. 2*).

Із січня 2010 року до червня 2012-го 1,2 млн осіб, тобто 3,4% населення у віці від 15 до 70 років, працювали чи шукали роботу за кордоном, згідно з результатами дослідження, здійсненого Державною службою статистики України та Інститутом демографії і

соціальних досліджень у рамках проекту, фінансового ЄС та впроваджуваного МОП і МОМ [5]. Україна за той термін втратила можливість приросту валового внутрішнього прибутку, оскільки щоквартально близько 120 тис. українських мігрантів шукали роботу за кордоном або виробляли ВВП для інших країн.

Рис. 1. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів (2010–2012 рр.) [5]

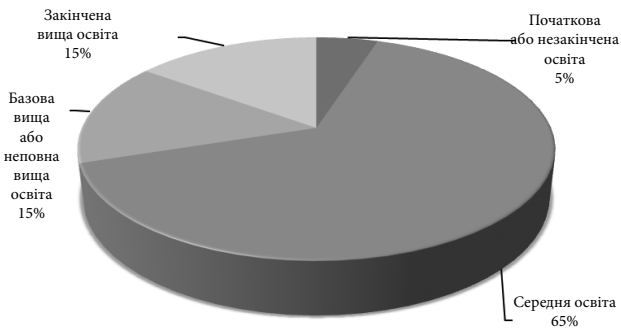

Рис. 2. Рівень освіти українських трудових мігрантів (2010–2012 рр.) [5].

Отже, основна проблема полягає в тому, що через трудову міграцію населення Україна фактично інвестує освітню підготовку в осіб, які причетні до виробництва ВВП економік інших країн. Втрату нереалізованого ВВП можна охарактеризувати як «відплив ВВП». Зважаючи на масштаби трудової еміграції з України, можна припустити, що обсяг нереалізованого ВВП є досить вагомим для економіки України. Саме тому ми вважаємо, що визначення орієнтовних втрат ВВП України від трудової еміграції є особливо важливим, зважаючи на сучасний реальний стан української економіки.

Для детальнішого аналізу та виявлення динаміки зміни ВВП ми розділимо період із січня 2010 року до червня 2012-го на квартали, оскільки деякі види економічної діяльності характеризуються сезонністю, тобто кількість виробництва ВВП не є стабільною, а змінюється протягом року. Пропонуємо зробити розрахунок у кілька етапів.

Етап 1. Складається поквартальна таблиця виробництва валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності із січня 2010 року до червня 2012-го за даними Державної служби статистики [3] і таблиця продуктивності праці за видами економічної діяльності у 2010–2012 роках на основі дослідження Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [2].

Етап 2. Визначаємо приблизну кількість економічно активного населення за кордоном у різних сферах діяльності в середньому за квартал у період із січня 2010 року до червня 2012-го на основі даних Міжнародної організації з міграції [5].

Етап 3. Маючи показник кількості населення, працевлаштованого за кордоном у різних видах економічної діяльності, і продуктивність праці одного працівника в Україні за видами економічної діяльності, можна вирахувати, скільки ВВП могли б виробити мігранти, працюючи не за кордоном, а на Батьківщині. Тобто можна розрахувати обсяг ВВП, який було втрачено для економіки України в результаті трудової міграції населення. Розрахунок здійснюємо за формулою:

$$\text{Втр. ВВП}_i = K_i \times \text{Пр}_i,$$

де Втр. ВВП – втрати ВВП за i -тим видом економічної діяльності;

i – вид економічної діяльності;

t – період, за який обчислюються втрати ВВП;

K – кількість осіб, працевлаштованих за кордоном в i -тій сфері економічної діяльності в t -тий період;

Пр – продуктивність праці одного працівника в економіці України за i -м видом економічної діяльності в t -й період.

Етап 1. Для розрахунку нам потрібні обсяг виробленого ВВП і продуктивність праці одного працівника за видами економічної діяльності в економіці України. Найбільше ВВП для економіки країни виробляється у сфері промисловості та торгівлі, менше транспортом і сільським господарством, найменше – сферою будівництва, решта припадає на інші види економічної діяльності, загалом виробництво ВВП на початок року є меншим, аніж на кінець попереднього, і щоквартально зростає до кінця року (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності за період з I кварталу 2010 року до II кварталу 2012-го (у фактичних цінах; млн грн)

Вид економічної діяльності	I квартал 2010	II квартал 2010	III квартал 2010	IV квартал 2010	I квартал 2011	II квартал 2011	III квартал 2011	IV квартал 2011	I квартал 2012	II квартал 2012
1. Сільське господарство	6 251	10 628	44 556	21 206	7 655	12 390	58 492	32 027	8 849	14 858

Закінчення табл. 1

Вид економічної діяльності	I квартал 2010	II квартал 2010	III квартал 2010	IV квартал 2010	I квартал 2011	II квартал 2011	III квартал 2011	IV квартал 2011	I квартал 2012	II квартал 2012
2. Промисловість	52 043	67 356	68 037	71 582	63 014	78 517	78 099	78 841	70 837	85 313
3. Торгівля	32 233	40 861	44 603	47 129	39 134	50 724	52 433	61 464	43 820	54 225
4. Будівництво	5 058	6 774	9 018	11 668	5 909	8 485	10 710	12 128	6 808	9 981
5. Транспорт	25 452	27 708	28 412	29 441	29 489	33 169	34 021	36 517	29 445	33 283
6. Інші види	96 249	103 427	106 625	126 252	112 481	127 737	136 063	142 580	133 135	150 182
7. ВВП	217 286	256 754	301 251	307 278	257 682	311 022	369 818	363 557	292 894	347 842

Джерело: Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Щодо продуктивності праці одного працівника в економіці України, то можна побачити позитивну тенденцію щорічного її зростання в будь-якому з видів економічної діяльності, найбільшою є продуктивність працівників сфер промисловості і транспорту, майже вдвічі меншою є продуктивність галузей торгівлі та будівництва, а найменшою – продуктивність працівників сільського господарства (табл. 2).

Таблиця 2
Продуктивність праці за видами економічної діяльності у 2010–2012 роках (у фактичних цінах; грн)

Вид економічної діяльності	2010 рік	2011 рік	2012 рік
1. Сільське господарство	26 606	32 501	31 955
2. Промисловість	74 828	89 024	97 357
3. Торгівля	36 245	44 301	47 611
4. Будівництво	34 484	40 273	42 755
5. Транспорт	79 883	96 554	104 046
6. Інші види	105 389	110 000	119 364

Джерело: Доробки НДЕІ [Електронний ресурс]. – К., 2013. – Ч. 1 : Продуктивність праці. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/NDEI/ss-29385289>.

Етап 2. Розрахунок орієнтованої кількості економічно активного населення за кордоном у різних сферах діяльності в середньому за квартал у період із січня 2010 року до червня 2012-го. За нашими розрахунками, у сільському господарстві працювали або шукали роботу щоквартально близько 13 200 осіб, у промисловості – 4 800, у сфері торгівлі – 10 800, у сфері будівництва – 55 200, у галузі транспорту – 4 800, ще 31 200 осіб проявили активність в інших сферах діяльності.

Етап 3. Маючи показник кількості осіб, які працювали або шукали роботу за кордоном щокварталу в сільському господарстві протягом вказаного періоду, а також продуктивність одного працівника в сільському господарстві України, що становила 2010 року – 26 606 грн, 2011-го – 32 501 грн, у 2012 – 31 955 грн, розраховано обсяг ВВП сільського господарства, який втратила українська економіка поквартально через трудову еміграцію населення України і нереалізований обсяг ВВП у разі працевлаштування українських мігрантів в Україні.

Розрахунок показує, що фактичне виробництво ВВП сільського господарства досить серйозно по-

ступається нереалізованому, тобто такому, яке могло би бути, коли б мігранти працевлаштувались в Україні. Таким чином, у сільському господарстві Україна внаслідок трудової міграції населення втрачала від 351 до 422 млн грн щокварталу, сумарно втративши за досліджуваний період можливість виробництва 3 964 млн грн ВВП. За таким же алгоритмом ми розрахуємо втрати ВВП від трудової міграції у промисловості та інших видах економічної діяльності (табл. 3).

У галузі промисловості українська економіка втрачала щоквартально від 359 до 467 млн грн ВВП, унаслідок трудової міграції населення і загалом втрати ВВП становили 4 078 млн грн. Щоквартально у сфері торгівлі було втрачено від 392 до 514 млн грн, а за весь період 4 512 млн грн ВВП. Із усіх видів економічної діяльності, згідно з нашим підходом, найбільші втрати українська економіка понесла у сфері будівництва і становили вони від 1 904 до 2 360 млн грн щокварталу, загалом за той період втрачено 21 228 млн грн ВВП. Втрати валового внутрішнього продукту у транспортній галузі становили щоквартально від 383 до 499 млн грн, а загалом за 2,5 року 4 386 млн грн. У всіх інших видах економічної діяльності українська економіка також втратила можливість виробництва досить вагомого для неї обсягу ВВП, а саме збитки становили від 3 288 до 3 724 млн грн кожні три місяці, а загалом за період із січня 2010 року до червня 2012-го – 34 328 млн грн.

Загалом, трудові міграції наносили країні від 6 до 8 млрд грн шкоди щокварталу, у цілому за досліджуваний період Україна втратила близько 72 496 млн грн, що можна спостерігати на рис. 3. А 2010 року ця сума становила 26 708 млн грн, або 3 338,5 млн дол. (за тодішнім курсом), 2011-го втрати становили 29 812 млн грн, або 3 726,5 млн дол. Оскільки мігранти працюють за кордоном в основному для того, щоб прогодувати та утримувати сім'ю, то всі зароблені кошти вони відправляють в Україну, ці кошти можна порівняти з прямими іноземними інвестиціями, оскільки вони працюють на підтримку і розвиток української економіки.

Порівняння втрат ВВП від трудової міграції із грошовими переказами мігрантів в Україну, які 2010 і 2011 рр. становили 5,5 млрд і 6,5 млрд грн, наведено на рис. 3.

Таблиця 3

Втрати і нереалізований ВВП за видами економічної діяльності із січня 2010 року до червня 2012-го (у фактичних цінах; млн грн)

ВВП за видом економічної діяльності	Сільське господарство											
	I квартал 2010	II квартал 2010	III квартал 2010	IV квартал 2010	I квартал 2011	II квартал 2011	III квартал 2011	IV квартал 2011	I квартал 2012	II квартал 2012		
Фактичний ВВП	6 251	10 628	44 556	21 206	7 655	12 390	58 492	32 027	8 849	14 858		
Втрати ВВП	351	351	351	351	429	429	429	429	422	422		
Нереалізований ВВП	6 602	10 979	44 907	21 557	8 084	12 819	58 921	32 456	9 271	15 280		
Промисловість												
Фактичний ВВП	52 043	67 356	68 037	71 582	63 014	78 517	78 099	78 841	70 837	85 313		
Втрати ВВП	359	359	359	359	427	427	427	427	467	467		
Нереалізований ВВП	52 402	67 715	68 396	71 941	63 441	78 944	78 526	79 268	71 304	85 780		
Торівля												
Фактичний ВВП	32 233	40 861	44 603	47 129	39 134	50 724	52 433	61 464	43 820	54 225		
Втрати ВВП	392	392	392	392	479	479	479	479	514	514		
Нереалізований ВВП	32 625	41 253	44 995	47 521	39 613	51 203	52 912	61 943	44 334	54 739		
Будівництво												
Фактичний ВВП	5 058	6 774	9 018	11 668	5 909	8 485	10 710	12 128	6 808	9 981		
Втрати ВВП	1 904	1 904	1 904	1 904	2 223	2 223	2 223	2 223	2 360	2 360		
Нереалізований ВВП	6 962	8 678	10 922	13 572	8 132	10 708	12 933	14 351	9 168	12 341		
Транспорт												
Фактичний ВВП	25 452	27 708	28 412	29 441	29 489	33 169	34 021	36 517	29 445	33 283		
Втрати ВВП	383	383	383	383	464	464	464	464	499	499		
Нереалізований ВВП	25 835	28 091	28 795	29 824	29 953	33 633	34 485	36 981	29 944	33 782		
Інші види економічної діяльності												
Фактичний ВВП	96 249	103 427	106 625	126 252	112 481	127 737	136 063	142 580	133 135	150 182		
Втрати ВВП	3 288	3 288	3 288	3 288	3 432	3 432	3 432	3 432	3 724	3 724		
Нереалізований ВВП	99 537	106 715	109 913	129 540	115 913	131 169	139 495	146 012	136 859	153 906		
ВВП загальний												
Фактичний ВВП	217 286	256 754	301 251	307 278	257 682	311 022	369 818	363 557	292 894	347 842		
Втрати ВВП	6 677	6 677	6 677	6 677	7 453	7 453	7 453	7 453	7 987	7 987		
Нереалізований ВВП	223 963	263 431	307 928	313 955	265 135	318 475	377 271	371 010	300 881	355 829		

Примітка. Розрахунки автора.

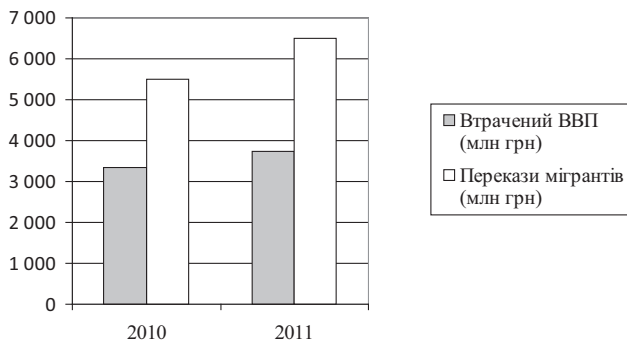

Рис. 3. Порівняння втрат ВВП України із грошовими переказами українських мігрантів [5]

Хоча наслідки трудової міграції мають негативний вплив на виробництво ВВП, але мігранти компенсують це із надлишком, оскільки грошові перекази в Україну з-за кордону набагато перевищують втрати, понесені внаслідок трудової міграції.

Висновки. Зовнішня трудова міграція має неоднозначні наслідки для економіки країни. І хоча втрати

ВВП для української економіки є меншими за обсяг грошових переказів мігрантів в Україну, це не можна вважати позитивною тенденцією. Оскільки трудова міграція спричиняє багато інших негативних наслідків, серед яких слід зазначити: загрозу втрати якісної робочої сили (трудова емігранти зазвичай зайняті у сфері низькокваліфікованої праці, їхня довготривала зайнятість призводить до втрати кваліфікації та професії), руйнування сімей, сирітство дітей заробітчан, деформація статево-вікової структури, а також торгівля людьми і примусова праця українців. Зважаючи на багатоманіття негативних наслідків і сформовану ситуацію, необхідно здійснювати послідовну політику щодо скорочення трудової еміграції та повернення українських мігрантів на Батьківщину. Підґрунтям для цього мають стати: упровадження системи стимулів до праці, можливостей для продуктивного використання трудового потенціалу, забезпечення умов праці і життя, реалізація соціальних гарантій тощо. Зазначені заходи будуть дієвими за умови модернізації економіки, упровадження нових технологій, зростання продуктивності праці зайнятих в економіці України і збільшення на цій основі виробництва ВВП.

Список використаної літератури

1. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України. Інститут регіональних досліджень ; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2011. – 528 с.
2. Доробки НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] / НДЕІ. – К., 2013. – Ч. 1 : Продуктивність праці. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/NDEI/ss-29385289>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Малиновська О. А. Трудова міграція : соціальні наслідки та шляхи реагування / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
5. Міграція в Україні. Факти і цифри [Електронний ресурс]. – Друге вид. – К., 2013. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/ua/pdf/UKR%20FF_F.pdf.

Summary. The state of labor migration of the population of Ukraine and its influence on the production of gross domestic product is thoroughly examined and the methodical approach to the calculation of losses of the unsold amount of this product incurred by Ukraine's economy due to the labor migration of the population.

Keywords: labor migration, gross domestic product, loss calculation, labor productivity, kinds of economic activities.